

ПАНЕЛЬ 1. МОВНА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-281-7-1>

Архіпова І. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

МОВНЕ ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ АДРЕСАТА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Реалізація авторського задуму художнього тексту тісно пов'язана з образом того адресата, на якого цей текст спрямований. Більше того, сучасна поліваріантна комунікативна ситуація робить адресата тексту формою мислення його автора. Саме адресат з його типологічними характеристиками стає визначальним чинником для відбору мовних засобів і принципів текстотворення. Цим пояснюється той факт, що до образу адресата притягується уся більша увага дослідників сучасних текстів. Оскільки одним із способів реалізації образу адресата в художньому тексті є авторський відступ, ми вважаємо необхідним розглянути це питання.

Проблема адресації тексту в останні десятиліття активно вивчається в лінгвістиці: Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, Д.Н. Шмельов, Г.Я. Солганик, Л. В. Славгородская, Г. В. Степанов і багато інших.

У сучасній лінгвістиці теорія адресованості розробляється на перетині таких напрямів сучасного мовознавства, як: прагмалінгвістика (Т.В. Булигіна, П.А. Лекант, Ю.С. Степанов, А.Н. Баранов, В.В. Богданов, І.М. Кобозєва, Т.М. Ніколаєва, Н.І. Формановська); лінгвопоетика (Н.А. Ніколіна, Н. К. Оніпенко), наратологія (В. Шмід, Є.В. Падучева); крім того, залучаються дані таких суміжних дисциплін, як: теорія мовних актів (Д. Франк, Г.Г. Кларк, Т.Б. Карлсон, Н.І. Голубєва-Монаткіна); психолінгвістика і психологія (А.А. Леонтєв, Ю.А. Сорокін, Є.Я. Мелибруда).

У вітчизняній лінгвістиці активно розробляються питання адресата Ю.Д. Апресян, В. В. Богданов, Н.Д. Арутюнова, О.Л. Каменська, Н.І. Формановська, Є.В. Падучева, Г.В. Степанов. Одиницею аналізу служили комунікативні акти, що дозволило описати характеристики

реального мовленнєвого акту, виявити ролі: автор – говорить, а читач – слухає.

Не будучи у контакті з адресатом, адресант може тільки робити припущення про тих адресатів, для яких створена ця інформація.

О.Л. Каменська, говорячи про «комунікативний квазі-портрет потенційного реципієнта», вказує на те, що за допомогою суб'єктивних представлень автор намагається сформувати портрет адресата [3, с. 123]. Дослідник створює збірний образ, беручи за основу «складові» особистості адресата. Основний чинник, який впливає на побудову тексту – фактор адресата. На думку Н.І. Формановської, «одним з найістотніших чинників, що роблять прямий вплив на побудову тексту, є те, що ця інтерпретація здійснюється не лише для того, що самого мовця (йому самому це необхідно для осмислення подій), але і з обов'язковим урахуванням адресата. Абсолютно очевидно, що про одну і ту ж подію ми по-різному розповідаємо різним співрозмовникам» [6, с. 99].

Ю.М. Лотман звертав увагу дослідників на те, що композиційна побудова тексту, залежно від адресата, може бути різною [4].

Образ адресата – величина непостійна. Існує ряд ознак, які впливають на адресата: це і стиль твору, і індивідуальні особливості автора, і історичні чинники. У зв'язку з цим, кожна літературна епоху може характеризувати особлива роль читача, призначена йому автором.

Образ адресата – це «концентроване втілення суті твору, що об'єднує усю систему мовних структур, персонажів у їх співвідношенні з оповідачем-розповідачем або оповідачами і через них утворення того, що є ідейно-стилістичним осередком, фокусом цілого» [2, с. 118].

Є.В. Падучева розрізняє два типи адресата художнього твору: внутрішній адресат, яким є один з персонажів твору і зовнішній, – читач. Типовим для художнього прозового твору, за Є.В. Падучевою, є відсутність зовнішнього адресата (виняток становлять ліричні відступи). Тому семантика 2-ої особи й усіх мовних елементів, що припускають 2-у особу, при переході до мови художньої літератури піддається «найбільш радикальній трансформації» [5, с. 210]. Як особливу розповідну форму Є. В. Падучева виділяє «мовний акт, у якому оповідач – обов'язково першоосібний – спонукає свого читача уявити себе безпосереднім учасником описуваної ситуації, після цього ситуація описується через уявну участь у ній адресата» [5, с. 211]. Услід за Л. Р. Безуглою під мовним актом ми розуміємо процес дискурсивно-мовної взаємодії комунікантів на ґрунті комунікативної інтенції мовця [1, с. 33].

Коли адресантові необхідно певним чином організувати діяльність адресата, він виходить з уявлення про початковий стан світогляду адресата і формує текст так, щоб адресат самостійно дійшов до потрібних висновків. Авторський відступ у цьому сенсі відіграє певну роль.

Що стосується мовного втілення образу адресата в художніх текстах, то відзначимо, що текст може містити всілякі відсилання до адресата. Іноді це просто звернення до читача, оформлені у вигляді ввідних конструкцій, авторських відступів, іноді цілі уривки тексту, що припускають можливі реакції читача на ті або інші описувані автором твору події, характеристики читацької точки зору. Включення до тканини твору таких відсилань відзначалося ученими при дослідженні типів оповідей у тексті.

Треба відмітити, що роль авторських відступів у втіленні образу адресата велика. Основна функція будь-якого авторського відступу полягає у безпосередньому управлінні сприйняттям читача. Цей факт пояснюється тим, що авторський відступ характеризується прагматичною спрямованістю: він сприяє виникненню додаткових асоціацій у читача, допомагає в інтелектуальній та емоційній оцінці описуваного, доповнює або повідомляє певні відомості.

Образ адресата вводиться у текст твору у випадках, коли необхідно виразити ставлення до певного явища. Адресат у художньому тексті стає своєрідним посередником між автором і зображуваним ним світом. Автор, «пропускаючи дійсність через себе», організовує художній текст так, щоб він пробудив в адресатові ті ж думки і почуття, які відчуває сам, і тоді текст є чинником комунікації, зв'язком між автором і адресатом.

Список використаних джерел:

1. Безугла Л. Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі [монографія]. Харків: ФОП Лисенко І. Б., 2013. 182 с.
2. Виноградов В. В. О теории художественной речи. М.: Наука, 1971. 396 с.
3. Каменская О. Л. Текст и коммуникация. М.: Высшая школа, 1990. 152 с.
4. Лотман Ю. М. Семиосфера. С.-Петербург: Искусство 2004. 704с.
5. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. М.: Наука, 1985. 271 с.
6. Формановская Н. И. Коммуникативно-прагматические аспекты единиц общения. М.: Институт русского языка им. А. С. Пушкина, 1998. 291 с.